

איך הופכים איום לאתגר? (“מפת דרכים” לסטודנט)

בהיותי ילד בן עשר וחצי, נרשמתי לקורס בן שבוע וחצי באוניברסיטת באר שבע, שיועד ל'נוער שוחר מדע'. בזמן ההרשמה שאלנו על האפשרויות השונות, וההמלצה שקיבלנו היתה: קורס בגיאומטרפולוגיה. לשאלתנו, הסבירה המזכירה שהקורס עוסק בידיעת הארץ, טיולים וכדו'. כמובן, נרשמתי.

ביום השלישי לקורס, התחיל המרצה לעסוק בגיאולוגיה, וכמובן, התחיל לדבר על כך ששכבות כאלה ואחרות נוצרו לפני כמה מיליוני שנים. כילד השומע דבר כזה לראשונה בחייו, לא ידעתי איך להתייחס לדברים. הצבעתי, ושאלתי: הרי העולם נברא לפני 5732 שנה (היה זה בשנת תשל"ב)! להפתעתי, הגיב המרצה לשאלתי בבוז גלוי, לקול צחוקם של הילדים האחרים, שכמובן, רק עוד אחד מהם חבש כיפה לראשו... סיפרתי על כך להורי, שטרחו לשבת אתי ולתת לי את התשובות לשאלות אלו; תשובות שקשה היה להן להתקבל על דעתו של ילד שרק זה עתה סיים את כיתה ה'.

דומני שסיפור מעין זה מאפיין חלק גדול מאוד מבוגרי החינוך התורני המגיעים אל שערי האקדמיה. בתמימות הולכים הם לבחור מקום שבו יוכלו ללמוד מקצוע מאתגר ומפרנס. פעמים רבות איש אינו מכין אותם לאתגרים ולקשיים שיעמדו בפניהם במהלך הלימודים. ואז מוצאים הם את עצמם בפתאומיות עם שלל שאלות שעליהם להתמודד אתן, כאשר לא תמיד הם מוצאים את העזרה המתאימה להם.

נוכחותה של האקדמיה בולטת בכל תחומי החיים וכמעט בכל משפחה. המהפכה האקדמית שהתרחשה במדינה ב-15 השנה האחרונות לא פסחה על הציבור הדתי ועל בוגרי מוסדות החינוך התורניים, ורובם חובשים את ספסלי המכללות והאוניברסיטאות במהלך חייהם. סקר שנעשה לאחרונה גילה שכ-70% מהגברים החרדיים מעוניינים בלימודים אקדמיים, אם ימצאו את האפשרות הכלכלית לכך. במקביל, התרחב תהליך האקדמיזציה במדינה, וכתוצאה מכך מקצועות רבים שלא היו אקדמיים בעבר, כמו הוראה, סיעוד או עבודה סוציאלית, הפכו לאקדמיים. כתוצאה מכך גוברת השפעתה של האקדמיה על החיים במדינה בתחומים רבים. בתוך תופעה מורכבת זו, אשר אורות וצללים משמשים בה אלה לצד אלה, בולט עד מאוד היעדרה של משנה סדורה מצד הציונות הדתית. אף שרוב בוגרי מערכת החינוך התורני פונים ללימודים אקדמיים, לא עומדת לרשותם שום “מפת דרכים” להתמצאות באותו “מבוך” רוחני.

א. תרומתה של האקדמיה

מחד גיסא, לא ניתן לתת הנחיה גורפת השוללת את ההליכה לאקדמיה. מעבר לכך שאצל רבים יהיה זה בבחינת “דבר שאינו נשמע”, גם לא ניתן לוותר על היתרונות הרבים הכרוכים בה.

1. **אילוצי הפרנסה.** אם בעבר יכלו רוב בוגרי הישיבות למצוא את פרנסתם בעיסוקים תורניים או במקצועות לא אקדמיים – כיום רוב הדרכים חסומות. מן הישיבות יוצאים בכל שנה תלמידי חכמים רבים, כאשר מספר המשרות התורניות מצומצם ומצטמצם והולך. במקביל מצטמצמת האפשרות להתפרנס בכבוד ממקצועות לא אקדמיים.

2. הרצון להשתלב בעשייה שיש בה תרומה משמעותית לחברה – ויותר מכך, לעיצוב אופיה של המדינה – מחייבים תואר אקדמאי.¹

3. השיטתיות שיש בחשיבה האקדמית נותנת ללומד כלים טובים לחשיבה, לקבלת החלטות ולביצוע תקין בנושאים – הן בסוגיות מקצועיות בכל תחום מתחומי החיים, והן בתחומים בעלי משמעות ברמה הלאומית. האם אין לתלות חלק מן הכשלים שיש בהתנהלות הציבורית של הציונות הדתית בהיעדר חשיבה שיטתית ומסודרת, כפי שדורשת האקדמיה בכל תחום שהיא עוסקת בו? האם אפשר לדבר על השתלבות בהנהגת המדינה בלי לפתח כלים של חשיבה אסטרטגית מקיפה – הן לרוחב, בהבאת מכלול ההיבטים והנתונים הרלוונטיים בחשבון, והן לאורך, בחשיבה לטווחים ארוכים?

4. ההשכלה האקדמית מעניקה רוחב דעת המשפיע על האישיות כולה. מתוך רוחב דעת כזה נעשה גם לימוד התורה מעמיק יותר, הן במישרין, על ידי שימוש מושכל בידע ובשיטות מחקר,² והן בעקיפין. כך גם ניתן לברר את דרכי היישום של ההלכה במציאות, מתוך הכרת התיאוריות המדעיות בכל תחום שבו אנו נוגעים. וכך כותב הרב זצ"ל (אורות הקודש ח"א עמ' סז):

הקודש והחול יחד משפיעים הם על רוח האדם, והוא מתעשר על ידי קליטתו מהם, מכל אחד את הראוי: מהקודש את אור החיים והפנימיות המהותית, מהחול את הכלי, התפיסה החיונית, לביסוסם של החזקות התוכנים, חומר למשלים והסברות וחוגי השקפה לדרכי עולם ומידות דרך ארץ.

יותר מכך – האמונה מתבררת יותר דווקא מתוך העימות עם תפיסות אחרות. עימות בונה ומעמיק מטהר אותה מסיגים שונים הנובעים מחשיבה שטחית.³

רוחב דעת זה גם מעניק שפה לתקשורת טובה עם חלקים אחרים בעם ובאנושות, אשר אינם מבינים את שפת בית המדרש. וכך כותב הרב זצ"ל ב'עקבי הצאן' (עמ' קכט – "דרישת ה'"):

"כל מה שיחסר לאדם מחכמות העולם, נגד זה יחסר לו עשרת מונים מן התורה" – אמר רבנו הגר"א... עם הגברת עוז התורה, הרחבת החכמה העולמית לפי האפשר, מוכרחת היא... להיות איש יודע את המצב הכללי של החכמות בעולם, ואת פעולתן על החיים; למען יכיר את הסגנון הכללי של צביון הרוח שבדורו, כדי שידע איך לפרנסו להטיבו.

ב. סיכונים ומחירים

מאידיך גיסא, אסור לעצום את העיניים ולהתעלם מן המחיר הכבד שיש בהליכה לאקדמיה, ואשר יש לשקול את היכולת להתמודד עם כל אחד ממרכיביו לפני כל החלטה ללמוד שם.

1. נתחיל מבעיות הלכתיות-התנהגותיות: בראשון, בעיית הצניעות. הקמפוסים מעורבים, ואין בהם שום מגבלה על לבוש, הן כאשר מדובר בתלמידות והן כאשר מדובר במרצות או בעובדות. בוגרינו מגיעים היישר ממסגרות חינוך נפרדות, ללא כל הנחיה ברורה לגבי הגבולות הנדרשים במציאות המסובכת הקיימת שם.⁴ אביא כאן מספר שאלות שנשאלתי במהלך השנים: האם

¹ על כך – בהרחבה – במאמרו של ד"ר ברוך כהנא בגיליון זה.

² על כך – במאמריהם של הרב נריה גוטל, הרב יגאל אריאל והרבנית יעל צוהר בגיליון זה.

³ עי' אורות, זרעונים ה.

⁴ האמת היא ששאלות מעין אלה קיימות במידה רבה גם בצבא ובמקומות העבודה. מספר מאמרים בנושאים אלו מופיעים בגיליונות יז-יח של 'צהר'. על התמודדותו של הרב הנזיר בתקופת לימודיו עיין 'משנת הנזיר', עמ' לג, לח.

מותר לשבת סמסטר שלם מול מרצה הלבושה באופן פרובוקטיבי? האם גם כאן חל הכלל ש"בעבדתי טריד"? האם מותר להשתתף בדינמיקה קבוצתית מעורבת, בקבוצה הלומדת יחד לאורך זמן? האם מותר להכין עבודה בחברותא מעורבת? ומה הם גבולות המותר והאסור בתרגול המתקיים בלימודי פיזיותרפיה, כאשר בנים צריכים להתאמן על בנות ולהפך? השאלות ההלכתיות אינן מסתיימות בתחום זה. ישנן שאלות רבות הקשורות לסטנדרטים של **יושר ואמת**. יש לימודים הדורשים שימוש בתוכנות מחשב יקרות, כאשר מערכת הלימודים בנויה על כך שהסטודנטים מעתיקים אותן באופן בלתי חוקי. העתקה במבחנים ובעבודות היא נורמה רווחת, ולפעמים הסטודנט חש שלאף אחד אין אפשרות להצליח בלימודים מבלי ליטול בכך חלק, כאשר הדברים הללו נתפסים כ"דברים שבלבו ובלב כל אדם".

אלו דוגמאות ספורות לבעיה הרבה יותר כוללת: כיצד יכול אדם שומר מצוות להשתלב במערכת תובענית ונוקשה שאיננה פועלת על פי ההלכה, כאשר פעמים רבות המחיר של שמירת ההלכה עלול להיות הפסד של שנות לימוד שהושקעו בהן דמים מרובים? בעוד שבהכנת תלמידי ישיבות ה'הסדר' לשאלות ההלכתיות העולות במהלך השיירות הצבאי מושקע מאמץ רב, ובמקביל נכתבה ספרות תורנית ענפה ובה תשובות מפורטות למגוון רחב ביותר של שאלות הלכתיות העולות בצבא – עדיין לא נעשה מאמץ מקביל ביחס לשאלות ההלכתיות העולות באקדמיה.

2. שמיעת **דברי כפירה** בה', בתורתו ובנביאיו, או בדברי חז"ל, וכן תוכני עבודה זרה. סוגיא זו איננה רק שאלה חינוכית, אלא גם שאלה הלכתית, הכרוכה באיסורי תורה של "אל תפנו אל האלילים", ו"לא תתורו אחרי לבבכם". האם הדבר בכלל מותר? ואם כן, באילו תנאים?⁵

3. **המתודה האקדמית**, לצד יתרונותיה, בעיקר המעשיים, יש בה גם חסרונות ונזקים חמורים בתחום הרוחני. כבר ר' אליעזר הגדול אמר לבניו בצוואתו: "מנעו בניכם מן ההיגיון והושיבוים בין ברכי תלמידי חכמים" (ברכות כח, ב). ורב האי גאון (מובא במנחת קנאות, מכתב צג) מפרש שהכוונה היא לחכמת הלוגיקה. כפי הנראה, החשיבה הרציונלית הקיצונית, המבטלת לחלוטין את הממד העל-רציונלי המתגלה באמונה, היא שעמדה בבסיס התנגדותו החריפה של הגר"א ללימוד הפילוסופיה. וכך כותב גם מרן הרב קוק זצ"ל בשמונה קבצים (ה, רנח):

כשבא זרם של ציורים מעולם אחר לתוך עולם שאינו שלהם, הם פועלים בתכונתם על הסתעפותה של טבע המחשבה והרעיון העצמי, וכל הדברים היוצאים מתוך עומקו של שיקול הדעת ויתר ההתגליות של כוחות הנפש, משתנים הם ומקבלים עירוב של צורה חדשה, בלא אפשרות להכיר עד כמה מגיעה היא יד התערובות הזאת. לפי זה, הזהירות מהתערבות כוחות רוחניים מעולם זר - הרי היא זהירות מוכרחת לשמירת צביון העצמי תמיד, **וחכמת יוון מוכרחת היא להיות גזורה במנין ומאוסרת לבוא בכלל ישראל**, כדי להישמר מתולדותיה החרישיות הבאות בתוך העירוב של המון מחשבות ונטיות טהורות...

על נקודה זו עמד גם הרב הנזיר (קול הנבואה, עמ' לז סעי' ב):

תורת ישראל ברורה ומיוחדת למחשבה העברית... פריקת עול תורה, והספק בעקרה הגדול, המצוי לכמה מצעירי בני הדור החדש, בא מתוך הסתגלות להגיון המערבי, האלילי, הזר... לפיכך מי מבני ישראל, השב לדעת כבוד חייו, המבקש דעת א-להים באמת, זקוק **לתשובה לרוח חדש, רוח חכמה ובינה, ממקור נשמת ישראל**, לתשובה לתורה ולהגיון תלמודה, ההגיון השמעי הנבואי.

⁵ עי' סהמ"צ להרמב"ם, ל"ת י ו-מז; הל' עבודה זרה ב, ב-ג. בשאלה זו עוסק הרב שלמה רוזנפלד במאמרו בגיליון זה.

הדבר עמוק הרבה יותר מאשר מה שעלה בפולמוסים החריפים שהיו במחננו סביב שאלת "תנ"ך בגובה העיניים" או שיטת ה'רבדים'⁶. הגישה הביקורתית, הקרה והמנוכרת לכל קודש מחד גיסא, והמאמצת אל חיקה בחום ומשווקת בעוצמה את התפיסות הפוסט-מודרניות הקיצוניות ביותר מאידך גיסא, עלולה ליצור שינוי מנטלי, שאינו משאיר די מקום בנפש לאמונה יוקדת, ליראת שמים עמוקה, להתלהבות דתית ולאמון בחכמי ישראל⁷. יתירה מכך. אימוץ מוחלט של דרכי החשיבה האקדמיות ביחס לדבר ה' המתגלה בתורתו, לא רק מצנן את חרדת הקודש הנדרשת כלפי לימוד התורה, אלא משעבד את הבנת התורה אל התפיסות האקדמיות⁸.

וכך מתוארת המציאות במכתב החרם של הרשב"א וחבריו נגד לימוד הפילוסופיה בספרד, לפני כ-700 שנה (מנחת קנאות, מכתב כ; ועי' שו"ת הרשב"א ח"א סי' תיח):

הלא ניכלם כי נשמע באוזנינו אחינו בני עמינו יקראו לפילוסופיא "עגלה יפהפיה", ונדחית תושיה. עשו התורה כולה משל, וחכם יחשב כי ישב לסתור את כל המצוה. ואף בספרים יעמיק להיות חובר חבר... שאין המצוות כפשטן, כי מה איכפת לה' בין הנחורים לשחוטים, רק משל ומליצה... האומר על אברהם ושרה שהם חומר וצורה, הלא יקיפון זמורות וישרפון כסיד. שכל האומות מתייחסים בהם, ואלה יאמרו שאינם רק משלים!?

ועל כן היתה מסקנתם של הרשב"א וחכמי דורו:

ולו עתה ראיתם לנדות ולהחרים כל הלומד בספרי היוונים עד היותו בן שלוששים, ויעמיק בתורת הא-להים אשר קיבלו אבותינו ע"י אדון הנביאים.

כאז גם עתה. בדרך כלל, לימודי התואר הראשון מתקיימים בגיל צעיר, כאשר האישיות והזהות האמונית עוד לא מגובשות לחלוטין, והדבר משפיע רבות על עיצוב דמותו של הסטודנט.

4. **לחץ חברתי.** הבא בשערי המוסד האקדמי נקלע לחברה שונה לחלוטין. ובעוד שדיונים רבים נערכו במסגרת ישיבות ה'הסדר' סביב שאלת השירות במחלקות "מעורבות", הכניסה לחברה חילונית במסגרות האקדמיות נעשית כדבר מובן מאליה. בחברה זו מצויים בין השאר גם סטודנטים וגם מרצים שהם "דתיים לשעבר" או "תורניים לשעבר" שהשפעתם רבה, תוך שהם אומרים לסטודנט הטרי: "גם אנחנו היינו פעם תמימים כמוך"...

ג. פתרונות

כפי שכתבנו לעיל, לא ניתן, ואף לא נכון, להטיל איסור גורף על הליכה לאקדמיה בשל הבעיות שיש שם.

1. יש לחזק את המכללות התורניות הקיימות ולהוסיף עליהן. אולם דרך זו יכולה להוות פיתרון חלקי למדי, הן בשל הקושי בפריסה גיאוגרפית רחבה, והן בשל הקושי ללמד שם את כל המקצועות. ועל כן, במקביל, יש לבקש גם את הדרכים להתמודדות בתוך המערכת הקיימת.

2. **גדלות בתורה.** המשנה (אבות ב, יד) מורה לכל אחד מאתנו: "הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס". הבסיס הראשוני הוא שקידת התורה וגדלות בתורה. ככל שאדם מגיע לאקדמיה כשהוא יותר מלא וגדוש בתורה, כך ההתמודדות שלו תהיה טובה יותר. כמובן, המושג 'תורה' צריך להתממש במובן הרחב שלו, כשהוא כולל את החלק הרוחני של התורה: תנ"ך,

⁶ הפולמוסים על לימוד התנ"ך נידונו ב'צהר' יג-יד, כח-כט. הפולמוס על שיטת ה'רבדים', ב'צהר' טו-יח.

⁷ סטודנטים רבים העידו על כך שהבעת עמדות תורניות (או לאומיות) בעבודות שהם כותבים גורמת לפגיעה בציוניהם.

⁸ עיין בהרחבה בחוברת 'צדיק באמונתו יחיה' שנכתבה על פי שיחותיו של מ"ר הרב צבי טאו.

אמונה ומוסר. כך יגיע הסטודנט לאקדמיה כאשר אישיותו וזהותו מגובשות דיין כדי להתמודד כראוי עם האתגרים שהאקדמיה מציבה בפניו. וכך כותב הרב זצ"ל (אורות הקודש א, סד):
ההשכלה הטבעית עצמה, עם כל ההרגשות הטבעיות במידה הטובה של מעמדן, מוכרחות הן להיות בראשיתן נשתלות על יסוד קודש הקדשים, שהוא נושא בתוכו את הנושא של הקודש ואת הנושא של החול, את החומר ואת הצורה, בצורה עליונה אידיאלית, באחדות מעולה.

לשם כך, ייתכן ששנות הלימוד המצומצמות בישיבת ההסדר אינן מספיקות, ויש צורך בעוד שנה-שנתיים של לימוד תורה אינטנסיבי כדי לצאת מוכן מבית המדרש.

3. **הכנה טובה.** רבים מבנינו מכינים את עצמם לפני השירות הצבאי במשך שנה עד שנה וחצי של מכינה קדם צבאית. גם ישיבות ה'הסדר' והישיבות הגבוהות מקיימות מערכת של הכנה לקראת השירות הצבאי. ומדוע יגרע חלקם של הלימודים האקדמיים? אמנם יש לתכנן היטב את המסגרת ואת התכנים המתאימים, האם טוב לעשות זאת בתוך הישיבות, במהלך השנה האחרונה של ה'הסדר', או במסגרת של ימי עיון מחוץ לישיבות. אולם לא ניתן לוותר על הכנה ברמה גבוהה, לא פחות מן ההכנה לשירות הצבאי, ואף יותר.

4. **תודעת שליחות.** בעבר, היו ישיבות ש"שידרו" לבוגרים שהלכו לאוניברסיטה שהם מהווים "כישלון חינוכי". במציאות של היום, יש לשנות את ה"ניגון", ומי שנכון לו לפנות ללימודים אקדמיים, יש להציג בפניו את הדבר כשליחות, שתכליתה הגברת יישום התורה בכל תחומי החיים במדינה מצד אחד, ולסלול את הדרך לנבוכים מצד שני. לימוד דברי כפירה ועבודה זרה, כשהוא נעשה "להבין להורות" איננו עבירה אלא מצוה, כהוראת חז"ל: "דע מה שתשיב לאפיקורוס"⁹. כמובן, על ראשי הישיבות לשקול כיצד להציג זאת כמשימה משנית, מול המשימה העיקרית של הישיבה, שהיא התגדלות בתורה לשמה¹⁰.

5. **גב חברתי ותורני.** קבוצות של בוגרי ישיבות / בוגרות אולפנא או מדרשה, ההולכות ביחד ללימוד במקום מסוים מתוך תודעת שליחות משותפת ומתוך אחריות חברתית הדדית, יכולות לתת אלו לאלו "גב" חזק מאוד. כמובן, לאדם נשוי יש "גב" משמעותי מן התא המשפחתי. אולם לא די בכך, וזוגות של סטודנטים זקוקים לחיזוק הדדי. לכך יש להוסיף קשר עם תלמידי חכמים. הכתובת הטבעית היא דמויות תורניות ממקומות הלימוד הקודמים, שעליהם האחריות לשמור על קשר הדוק עם בוגריהם במהלך השנים הראשונות לאחר צאתם מן הישיבה. כמו כן יש ליצור קשרים חדשים עם תלמידי חכמים המצויים בקמפוסים או בקרבתם, רבני הקהילות במקומות המגורים, או אנשי תורה שסללו לעצמם דרכים בהתמודדות בונה עם אתגרי האקדמיה.

6. **פיתוח משנה סדורה** להתמודדות. כשם שנכתבו ספרים ב'הלכות צבא', יש לכתוב ספרות ב'הלכות אקדמיה'. כשם שנוצרה בישיבות ובמכינות משנה סדורה באשר לדמותו של צבא יהודי ולדמותו של חייל יהודי, כך נדרשת יצירה תורנית מגוונת ומעמיקה שתתן מענה, או מענים שונים, לתפיסות הרווחות באקדמיה¹¹. לטיפוחה ולהפצתה של יצירה זו יש חשיבות רבה בקיומם של ימי עיון וכנסים שידונו בשאלות אלו, הוצאת ספרים והפצתם ועוד. במסגרת זו יש

⁹ עי' ספרי דברים יח, ט ורש"י שם; מאירי שבת עה, א; ב"ק פג, א; סנהדרין לח, ב; שם צ, א; מהר"ל, נתיב התורה, פרק יד.

¹⁰ אגב, ניסיוני האישי בכלל לסטודנטים שבו לימדתי הראה שבכל מחזור, החליטו כמה תלמידים לחזור ללימוד תורה מלא לאחר סיום לימודיהם לתואר ראשון.

¹¹ דוגמא טובה לכך היא ספריו של הרב מיכאל אברהם, ועוד ידו נטויה.

לפתח וללמד דרכים של התמודדות בונה, כיצד לסנן את התכנים של האקדמיה, וכיצד להשתמש בחלק מהם להעמקה בתורה ולהתחזקות בעבודת ה'.

7. הגדרת 'קווים אדומים'. חובתם של רבני הציונות הדתית להביע את דעתם על מקרי הקצה. ישנם מקרים שבהם הלימודים הם איסור גמור! מן הסתם תהיה מחלוקת על הגבולות, וטוב שכך. אולם מצב תודעתי של היעדר גבולות – הוא מסוכן מאוד! מי שהולך לאקדמיה מתוך ידיעה שישנו איזשהו קו אדום שאותו הוא לא עובר גם במחיר התואר שבו הושקע עמל של שנים, לא ייסחף אחרי האקדמיה, גם אם לא יצטרך לעמוד בפועל מול אותו קו אדום. ולעומת זאת, מי שנקודת המוצא שלו היא שהוא מוכן לשלם כל מחיר רוחני על לימודיו, והוא מוכן "לעגל פינות" באמונתו או באורחות חייו כדי להשיג את התואר, לא יחזיק מעמד! כל רוח מצויה תסחף אותה, גם במקרים שבהם לא יעמוד בפני שום אילוץ ממשי!

ישנם קווים אדומים הלכתיים: עד כמה מותר "למתוח את הקולות" בנוגע לצניעות? עם אילו תופעות ניתן לחיות בדיעבד בתחום האמת והישר? באילו תנאים מותר ללמוד דברי כפירה? באילו תנאים מותר ללמוד או לחוות תכנים של עבודה זרה? אפשר לדון מה מותר לכתחילה, מה מותר בשעת הדחק, ומה מותר רק ליחידים בשעת דחק גדולה. אולם צריך להבהיר היטב שמה שנמצא מעבר לקווים אלו – אסור לא פחות משום איסור הלכתי אחר.

כמו כן, ישנם קווים אדומים חינוכיים. אחריות רבה מוטלת על רבני ישראל, אם לא להודיע על איסור ברור, כמו ביחס לשירות צבאי לבנות, לפחות לעמוד בשער ולהזהיר. לא כל אחד יכול ללמוד בכל מקום. וכשם שהרשב"א אסר ללמוד פילוסופיה יונית לפני גיל שלושים, יש גם פקולטות שיש להורות שלא ללמוד בהם, ולכל היותר לכוון לשם סטודנטים מבוגרים ונשואים¹².

8. הקמת בתי מדרש לסטודנטים¹³. לצד כל קמפוס צריך לקום בית מדרש המיועד לסטודנטים/ות הרוצים ללמוד תורה במקביל ללימודיהם האקדמיים. יהיו מי שילמדו שם יותר, ויהיו מי שפחות. אבל כולם יעסקו בתורה. תוכנית הלימודים תהיה בראש ובראשונה בבחינת "הוי שקוד ללמוד תורה", לשמה. ולצד זה, גם "דע מה שתשיב לאפיקורוס", על ידי קניית כלים להתמודדות בונה עם אתגרי האקדמיה, כאשר צוות בית המדרש עומד לרשות הסטודנט בכל עת שבה הוא נזקק לבירור תורני של סוגיא שבה הוא מתחבט. בית המדרש, מעצם טיבו, ייתן לסטודנט שומר התורה גם את הגב החברתי הדרוש לו. כל בית מדרש כזה ירכז סביבו אנשי תורה שיש להם אמירה תורנית משמעותית בתחומים שבהם עוסקת האקדמיה מחד, ואנשי אקדמיה שיראתם קודמת לחכמתם מאידך. כך תיווצר "מן השטח" אותה משנה סדורה החסרה לנו כעת.

עולם התורה הציוני צומח בממדים עצומים. מכמעט כלום לפני 50-60 שנה, עד לפריחה גדולה של ישיבות תיכוניות ואולפנות, ישיבות גבוהות ו'הסדר', מכינות קדם צבאיות ומדרשות לבנות. חלק גדול מן ההשקעה החינוכית במוסדות החינוך התורניים יורד לטמיון כאשר הבוגרים מגיעים לאקדמיה. **צו השעה כעת הוא הקמת בתי המדרש לסטודנטים**, שיבנו את הקומה הבאה של עולם התורה הציוני, ויוציאו מתוכם אלפי בוגרים שהם בני תורה ויראי שמים מחד, ואנשי מקצוע מעולים בכל התחומים מאידך, כשכולם חדורי תודעת שליחות לקיומן של חברה ערכית ומדינה יהודית שתהיה "ממלכת כוהנים וגוי קדוש".

¹² דוגמא לכך – במאמרה של הרבנית יעל צוהר בגיליון זה.

¹³ בכך עוסק בהרחבה מאמרו של הרב אביעד הולנדר בגיליון זה.